

EL SUD GLOBAL
EN L'ORDRE
INTERNACIONAL

EL SUD GLOBAL: D'OBJECTE A SUBJECTE DE L'ORDRE
INTERNACIONAL

LA MIRADA DEL SUD GLOBAL ENVERS LES
DINÀMIQUES DE SEGURETAT INTERNACIONAL

LA XINA: UN PAÍS DEL SUD GLOBAL?

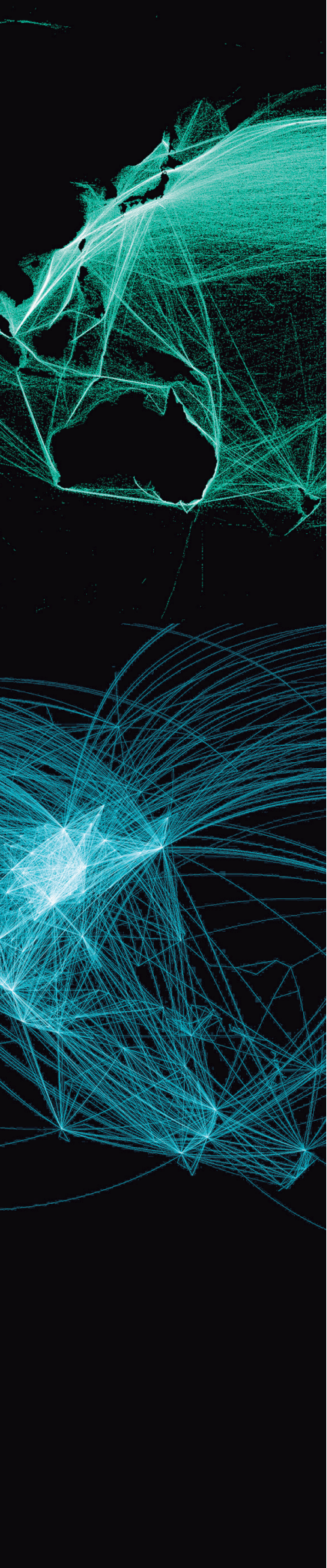
LA CONSTRUCCIÓ D'UN NOU ORDRE GLOBAL:
UNA PERSPECTIVA DES DE L'ÍNDIA

EL SUD GLOBAL:
D'OBJECTE A
SUBJECTE DE L'ORDRE
INTERNACIONAL

SHIVSHANKAR MENON

Investigador distingit, Centre for Social
and Economic Progress (CSEP)

Les referències al Sud Global s'estan posant cada vegada més de moda. A diferència de Rússia i la Xina, que mai el van deixar de banda, Occident sembla redescobrir justament ara el Sud. No obstant això, cal preguntar-se: a què ens referim quan apel·lem al Sud Global? És certament un terme ambigu i imprecís, que, a més, ha anat variant el seu significat amb el temps. Quan el 1980 es va establir la línia Brandt¹, els països en desenvolupament estaven geogràficament al sud –del Nord desenvolupat– i la distinció entre ambdós era clara. No obstant això, només deu anys després, en temps de la Comissió del Sud², el miracle de les economies asiàtiques va començar a desdibuixar la distinció entre economies en desenvolupament i emergents, ambdues enteses, en general, com a part del Sud.

És difícil, per tant, ser precís i utilitzar el concepte del Sud Global com una categoria rigorosa d'anàlisi acadèmica, o com quelcom més que un simple indicador general de les tendències i preferències de certs països.

Si busquem un element comú en tots els països del Sud, aquest és la seva vivència del colonialisme i de l'opressió imperialista durant els segles XIX i XX. Aquesta experiència col·lectiva és la que avui dia els duu a adoptar enfocaments comuns sobre qüestions de desenvolupament i ordre internacional amb els quals se senten interpel·lats. També estan en sintonia amb la seva exigència d'una participació més gran en el sistema internacional i en la cerca de canvis, més o menys ambiciosos, en l'ordre internacional. Aquesta experiència compartida de colonialisme explica en part per què els líders del Sud Global s'esforcen tant en qüestions d'estatus. S'ha vist, per exemple, en el cas dels BRICS, que entre els seus assoliments principals destaca la seva contribució a elevar l'estatus dels seus membres en la societat internacional.

El passat colonial també els ha atorgat un altre tret comú: la reticència davant les ambicions de lideratge o de superioritat per part d'aquells que pretenen parlar en el seu nom, com de vegades han fet la Xina, l'Índia o el Brasil. Destaca el cas de l'Índia, que va fer de la incorporació de la Unió Africana (UA) al G20 i de la inclusió de les qüestions del Sud Global en la seva agenda l'element central de la seva presidència l'any passat, presentant-se a si mateixa com la veu del Sud Global. No obstant això, el Sud Global continua sent un conjunt indefinit de països, sense líders i amb nivells de desenvolupament molt diferents.

1. Vegeu Lees (2020).

2. N. de l'Ed.: La Comissió del Sud, coneguda formalment com a Comissió Independent del Sud sobre Qüestions de Desenvolupament, es va establir el 1987 en el marc de les Nacions Unides per un grup de líders de països en desenvolupament, amb l'objectiu de tractar les seves preocupacions comunes. La Comissió va funcionar així fins al 1990, moment en què es va publicar l'influent informe *El desafiament per al Sud*.

Després de dècades de creixement globalitzat, les diferències entre els països del Sud s'han accentuat i la pertinença a aquest conjunt és més difícil de definir. És la Xina, per exemple, part del Sud Global o hem de deixar-la al marge arran de la seva excepcionalitat, que evidencia la fórmula del G77 + Xina, i als molts criteris objectius –com el seu nivell econòmic– que l'allunyen d'aquesta etiqueta? El posicionament oficial de Pequín és clar; sosté que, en tractar-se del país en desenvolupament més gran del món és «un membre natural del Sud Global»³. No obstant això, si ho mesurem amb criteris objectius, és difícil classificar la Xina com una economia en desenvolupament i sotmesa als mateixos problemes que la majoria dels membres del Sud Global. Encara més, gràcies a la seva actual taxa de creixement i a una població que disminueix, la Xina serà un país de renda alta d'aquí a pocs anys, segons els criteris del Banc Mundial.

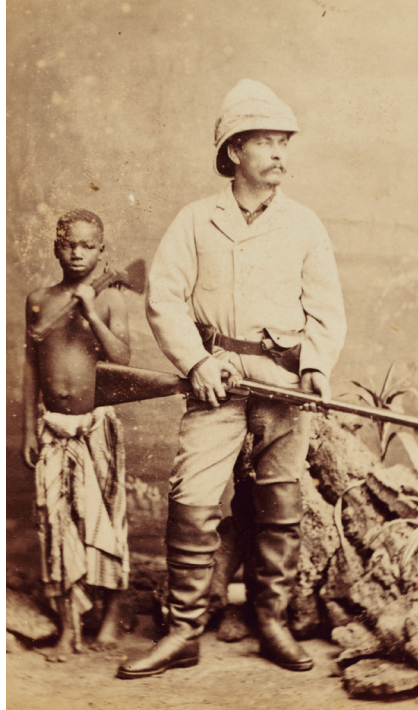
I el cas de la Xina no és l'únic. La disparitat que existeix dins del Sud Global en termes de dimensió, nivell de desenvolupament, perspectives o fins i tot interessos dels seus membres converteix aquest grup en una categoria discutida i d'utilitat limitada. Que Sud Global signifiqui alguna cosa més que no occidental dependrà, sobretot, de la dimensió o àmbit en la qual ens centrem en cada moment. No obstant això, malgrat les seves limitacions acadèmiques manifestes, estem davant d'un terme que pot ser útil per a polítics, diplomàtics i altres professionals del sector; una fórmula per englobar certs països en desenvolupament i de característiques compartides. A tot això hem de sumar que molts dels seus integrants estan guanyant agenda i importància dins del sistema internacional, i en guanyaran més amb el temps, no solament per les seves pròpies capacitats de creixement, sinó també pels canvis en l'equilibri internacional de poder i, en particular, pels espais que genera la rivalitat entre les grans potències, que fa que els països del Sud siguin més atractius com a aliats o socis.

A diferència d'èpoques passades, avui el Sud no és només *objecte* de la tensió entre les grans potències, sinó que també n'és *subjecte*, fet que atorga als seus integrants un determinat marge d'acció política. Això és degut, en gran part, perquè, des del punt de vista econòmic, el Sud Global ha adquirit una rellevància sense precedents els últims tres segles. El 2022, i com a conjunt, el Sud Global va contribuir a més de la meitat del creixement de l'economia mundial; paral·lelament, el pes en el PIB mundial del G7 –el club dels països més desenvolupats– ha disminuït fins al 30% del total en termes de poder adquisitiu, fet que el situa lleugerament per sota del dels BRICS⁴. També el 2022, més de la meitat del comerç mundial implicava almenys la participació d'un país dels considerats no alineats, fet que els ha convertit en un nexa important per salvar la distància entre rivals geopolítics⁵. Alguns països del Sud també estan traient rèdit en termes d'inversió i comerç estrangers com a conseqüència del distanciament entre els Estats Units i la Xina. Aquests beneficis, no cal dir-ho, estan distribuïts de manera desigual i no arriben a tots els països del Sud. Els més afavorits són els països més grans; per als països més petits i fràgils del Sud, el món continua sent un lloc inhòspit en el qual les seves opcions polítiques i militars estan limitades.

3. Vegeu Niu *et al.* (2023).

4. Vegeu Manning (2024).

5. Vegeu Gopinath (2024).

Bem-vindo
ao futuro.

A diferència d'èpoques passades, avui el Sud no és només *objecte* de la tensió entre les grans potències, sinó que també n'és *subjecte*

El Sud, en cerca de la seguretat

El redescobriment occidental del concepte Sud Global ha coincidit amb l'auge econòmic de la resta⁶ i la rivalitat cada vegada més evident entre les grans potències –Estats Units i Europa Occidental, d'una banda, i Rússia i la Xina de l'altra–. No obstant això, malgrat les moltes esclatxes que obre la rivalitat entre potències, la rellevància econòmica del Sud Global no s'ha correspost fins ara amb un augment similar de la influència d'aquest grup en matèria de seguretat internacional. En aquest àmbit de les relacions internacionals, el de la seguretat internacional, pocs països del Sud Global poden permetre's desenvolupar una gran estratègia. No obstant això, els més poderosos, aquells que tenen més pes en el sistema internacional, com el Brasil, l'Índia, els Emirats Àrabs Units, Indonèsia (i la Xina, si la incloem dins del Sud Global), s'han convertit en proveïdors nets de seguretat en les seves subregions o perifèries.

L'èxit de les seves estratègies, però, ha estat ambigu. La Xina, per exemple, ha combinat estratègies polítiques sovint contraproductives amb maniobres econòmiques reeixides. En les últimes dues dècades, Pequín ha passat de ser el beneficiari més gran de les decisions dels Estats Units des de principis dels anys setanta en endavant, a adoptar una estratègia que

6. N. de l'Ed.: en anglès, el terme *Rest* s'utilitza com un joc de paraules en contraposició a la idea d'Occident (*West*) en expressions com *The West and the Rest* (Occident i la Resta).

l'ha distanciat de molts dels seus veïns, l'ha confrontat amb els Estats Units i fins i tot ha inquietat països que li eren afins i que admiraven la República Popular de la Xina (RPX). Aquesta estratègia ha fet menys probable la integració de Taiwan a la RPX i ha incentivat la formació de coalicions compensatòries de l'ascens de la Xina a l'Àsia marítima. No obstant això, en el mateix període, la Xina ha estat capaç d'eliminar efectivament la pobresa extrema i convertir-se en la segona economia més gran del món. És un recorregut ambivalent, de llums econòmiques i ombres polítiques, que veiem que es reproduïx en altres membres dels BRICS.

La majoria dels països del Sud no es poden permetre estratègies de seguretat en què la coerció exerceixi un paper important. En mancar del poder necessari, no tenen cap altra opció que recórrer a estratègies d'atracció i prevenció. Actualment, les estratègies dels països del Sud Global davant les grans potències són diverses, ja que segons els casos opten per replegar-se (*bandwagon*), protegir-se (*hedging*) o contrapesar (*balance*) la influència de les grans potències, preservant la seva no alineació amb cap de les parts i combinant múltiples alineacions. Un bon exemple d'això és l'ASEAN, els membres de la qual depenen majoritàriament dels Estats Units per a les qüestions relatives a la seva seguretat, i de la Xina i el Japó per a la seva prosperitat, sense alinear-se políticament en cap dels dos blocs.

Els països del Sud Global han buscat tradicionalment la previsibilitat i el confort que els proporciona les Nacions Unides i els diversos fòrums multilaterals, en què l'acció col·lectiva i la presa de decisions regida pel principi «un estat, un vot» augmenten les seves possibilitats d'incidir en els resultats. Per aquesta raó, la majoria donaria el seu suport a un genuí ordre liberal basat en regles, si aquestes també s'apliquessin al comportament de les grans potències. No obstant això, ara que el sistema multilateral està encallat per la rivalitat de les grans potències, el Sud Global se sent desposseït i desorientat, a manca de fòrums i institucions internacionals en les quals puguin ancorar les seves polítiques. Fins i tot en els seus moments més pròspers, les institucions internacionals dedicades a les qüestions de seguretat a penes s'han desenvolupat, en comparació amb la infraestructura econòmica institucional aixecada després de la Segona Guerra Mundial. En el context actual de distanciament entre els estats membres, aquestes institucions, de les quals el Sud depèn més que les grans potències i el món industrialitzat, són menys efectives i més incapaces de fer complir el dret internacional, com evidencien algunes disputes i conflictes, des del mar del Sud de la Xina fins a Palestina, Sudan, Iemen o Ucraïna. La llista és llarga i no deixa de créixer.

El limitat *poder dur* en mans del Sud Global explica també la devoció dels seus integrants per l'internacionalisme, en particular per l'internacionalisme revolucionari del segle xx en les seves formes diverses: panasiàtic, solidaritat Sud-Sud, internacionalisme colonial i panafricà, internacionalisme islàmic i budista i internacionalisme proletari. Amb la descolonització i la formació d'estats sobirans en tot el Sud, aquestes

estratègies revolucionàries per transformar el món van desembocar en les institucions multilaterals que, com l'ONU, es basen en el principi d'igual sobirania i un vot per Estat. Tanmateix, en el marc de la rivalitat entre potències, això és cada vegada menys funcional, ja que aquestes institucions difícilment poden assolir els seus objectius si els seus membres estan enfrontats entre si. En la darrera dècada i mitja no trobarem cap tractat internacional vinculant sobre un tema important que hagi comptat amb una àmplia acceptació. Tampoc s'han complert els compromisos internacionals en matèria de canvi climàtic i de reducció de la pobresa.

No és gens estrany, doncs, que l'efectivitat del moviment no alineat hagi disminuït proporcionalment –malgrat continuar mantenint les seves reunions– a mesura que el seu escenari principal, l'ONU i el sistema multilateral, s'hagi tornat menys determinant. És una mostra més que l'acció efectiva sobre les amenaces transnacionals que afecten profundament el Sud, com el canvi climàtic, és cada cop més difícil en l'escenari internacional.

Amb un escenari de seguretat internacional cada vegada més incert i un sistema multilateral cada cop més disfuncional –tant si parlem de l'OMC, per al sistema de comerç internacional, o del Consell de Seguretat de les Nacions Unides en afers de guerra i pau–, el Sud Global busca alternatives. Més de quaranta països han expressat el seu interès a unir-se als BRICS, malgrat que aquest grup encara ha de demostrar la seva capacitat com a organització de generar seguretat o resultats econòmics reals. Ara bé, la tònica general és que la insatisfacció d'aquests països s'expressa no institucionalment, sinó de manera molt més espontània, quan apareix l'ocasió. Un exemple recent va ser la ne-

Amb un escenari de seguretat internacional cada vegada més incert i un sistema multilateral cada cop més disfuncional (...) el Sud Global busca alternatives

gativa de la major part del Sud a donar el seu suport a les sancions occidentals contra Rússia arran de la invasió d'Ucraïna. Una altra estratègia seguida és la d'utilitzar precisament les institucions del sistema per crear resultats subversius o que ressaltin les contradiccions del sistema, com ara la iniciativa de Sud-àfrica de dur Israel

davant del Tribunal Internacional de Justícia pels seus atacs contra civils a Gaza, després de l'atac terrorista de Hamàs del 7 d'octubre de 2023.

Tot això ens duu a pensar que ens dirigim cap a una era de coalicions *ad hoc* sobre temes específics, d'acords plurilaterals i de coalicions de compensació. No és un retorn a la no alineació, atès que no hi ha dos blocs amb els quals alinear-se o no alinear-se, sinó una era de no alineament en virtut d'una agenda pròpia de seguretat. Si bé la seguretat econòmica es persegueix mitjançant la negociació dels termes de la seva participació en una economia capitalista unificada i globalitzada i regida per les regles occidentals, la seguretat física, militar i política és més fragmentària i sembla difícil d'obtenir. Els BRICS han començat a treballar junts en la lluita contra el terrorisme i l'ASEAN i la UA han intentat també respondre a les amenaces tradicionals a la seguretat a la seva regió: l'ASEAN, a través de la diplomàcia i els seus primers exercicis navals el 2023, i la UA, amb esforços de manteniment i restabliment de la pau, a l'Àfrica. És només un inici, però constitueix una promesa per al futur.

Les diferents demandes de seguretat econòmica i física al món actual necessiten un gran consens entre els membres del Sud Global en els afers econòmics als quals s'enfronten, malgrat les diferències òbvies en les seves etapes de desenvolupament. Aquesta confluència abasta qüestions com la crisi del deute, el desenvolupament i l'equitat i el finançament davant el canvi climàtic, però també altres qüestions no tan evidents, com la transició energètica o la reforma del sistema multilateral i de les Nacions Unides. No estan units institucionalment ni tampoc per normes i valors, ja que les seves societats i la seva política està experimentant una ràpida agitació interna.

El Sud és dolorosament conscient que, des de la Segona Guerra Mundial, només un grup de països del Sud Global han pogut esdevenir societats industrialitzades desenvolupades, i que ho han fet treballant amb l'economia global i l'ordre econòmic i de seguretat internacional existents. I és per això que dona suport a la defensa de la sobirania i de la integritat territorial com a elements essencials de la seva seguretat i de la supervivència dels estats.

Com a conclusió, podem afirmar que el Sud Global és un concepte políticament viu, però que és molt més rellevant en termes econòmics que polítics. Si bé els països que integren aquest grup necessiten viure en pau per centrar-se en el seu desenvolupament econòmic, això no els fa ser necessàriament més pacífics a escala internacional, o que renunciïn a la violència en el pla domèstic. La qüestió de la seguretat no és només una signatura pendent per al Sud Global, sinó que genera una preocupació creixent, com testimonia la sèrie de conflictes i disputes que omplen la regió i dels quals la comunitat internacional sembla desentendre's —des del 2022 han mort més persones

al Sudan que a Ucraïna, Israel i Palestina junts—. Passa el mateix amb el conflicte i la lluita civil a l'Àfrica central, en part del Sahel, el Congo, el Iemen i altres zones del Sud Global, on la seguretat s'ha col·lapsat. No resulta, per tant, sorprenent que el Sud consideri hipòcrites les crides als principis universals o les declaracions d'imparcialitat i les demandes de suport a les posicions occidentals a Palestina i Ucraïna quan no s'apliquen els mateixos principis als conflictes que es produeixen en els seus territoris. La contradicció entre l'oposició d'Occident a l'ocupació russa del territori ucraïnès i el suport a l'ocupació israeliana del territori palestí és massa evident per ignorar-la.

L'experiència recent mostra, per consegüent, una voluntat menor per part del Sud Global de treballar políticament amb Occident i una disminució de la seva fe en un anomenat ordre liberal basat en regles, malgrat continuar existint una dependència econòmica d'Occident, fins i tot més profunda. Atès que les institucions i normes de l'ordre occidental es consideren cada vegada més ineficaces o egoistes, la relació del Sud Global amb les institucions internacionals i Occident s'ha tornat gairebé purament transaccional.

Les estratègies de seguretat que el Sud ha escollit han estat majoritàriament pragmàtiques i realistes. De fet, al Sud han sorgit teories que acomoden aquest tomb cap al realisme als condicionants particulars de cada país. El «realisme subaltern» de Mohammed Ayoob, el «realisme perifèric» de Carlos Escudé i el «realisme moral» de Yan Xuetong són intents de globalitzar la teoria de les relacions internacionals i fer-la rellevant per a l'experiència del Sud⁷. Cal veure si ho aconseguiran. Només quan el Sud tingui una teoria de les relacions internacionals i de la seguretat que s'ajusti al seu cas i reuneixi la capacitat i el poder per donar forma al seu entorn, el Sud podrà oferir respostes per al futur en matèria de seguretat. Aquesta sembla ser, a llarg termini, la direcció del viatge, tot i que el camí cap a aquest objectiu sembla ple de canvis de direcció i revolts.

7. Vegeu Cerolli (2024).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Cerolli, Luíza. «Neoclassical Realism, Global International Relations, and the unheard echoes of Realist practices from the South». *The British Journal of Politics and International Relations*, n.º 0 (2024) (en línia) DOI: <https://doi.org/10.1177/13691481241230>.
- Gopinath, Gita. «How Policy Makers Should Handle a Fragmenting World». *Foreign Policy* (6 de febrer de 2024) (en línia) <https://foreignpolicy.com/2024/02/06/how-policymakers-should-handle-a-fragmenting-world/>.
- Lees, Nicholas. «The Brandt Line after forty years: The more North–South relations change, the more they stay the same?». *Review of International Studies*, n.º 47 (16 de novembre de 2020), p. 85-106. DOI: 10.1017/S026021052000039X (en línia) <https://www.cambridge.org/core/journals/review-of-international-studies/article/brandt-line-after-forty-years-the-more-northsouth-relations-change-the-more-they-stay-the-same/8646CE553D2F986BD33B67352FFC5814>.
- Manning, Robert. «China Is Gaslighting the Developing World». *Foreign Policy* (5 d'abril de 2024) (en línia) <https://foreignpolicy.com/2024/04/05/china-developing-world-bri-global-development-initiative-hegemony>.
- Niu, Haibin *et al.* «The Rise of the Global South and China's Role». *Shanghai Institutes for International Studies (SIIS), Report* n. 31 (novembre de 2023) (en línia) <https://www.sis.org.cn/updates/cms/cms/202312/0515002562r3.pdf>.